

В. В. Григор'єва

Бердянський державний педагогічний університет

ВОКАЛЬНІ ЗАСАДИ ДИТЯЧОГО ХОРОВОГО ВИКОНАВСТВА

У статті проаналізовано особливості вокально-хорової роботи та обґрунтовано методичні прийоми, що сприяють її вдосконаленню в умовах дитячого хорового колективу. Визначено певні тенденції музичної мови сучасної дитячої хорової музики та труднощі в роботі співаків над мелодичним та гармонічним строем хорового твору.

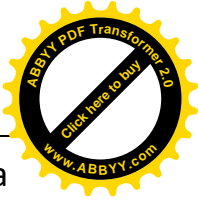
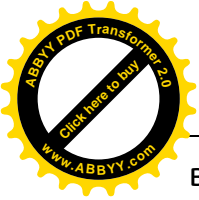
Ключові слова: дитячий хор, школярі, вокально-хорова робота, співацькі навички, голосоутворення, реєстр співочого голосу, діапазон, мутація, керівник шкільного хору, інтонування, хорове сольфеджіо.

Постановка проблеми. Одним із основних компонентів музичного навчання та виховання учнів загальноосвітніх шкіл є вокально-хорова робота. Саме хоровий спів є основою, на якій ґрунтується та розвивається музична культура. Взагалі хорове мистецтво в Україні є невід'ємною складовою національної культури. Вітчизняна хорова традиція існує більше тисячі років, вона – одна з найдавніших в Європі. Тяжіння до хорового співу закладена в самосвідомості слов'янської людини. В той же час це один з інструментів духовного вдосконалення нації, що охоплює всі боки життя, впливаючи на формування менталітету і має виховне значення.

Аналіз актуальних досліджень. В сучасних умовах розбудови української державності постає питання щодо підтримки, укріплення, вивчення та вдосконалення виконавських традицій саме дитячого хорового мистецтва. Величезна кількість видатних диригентів-виконавців, методистів, педагогів, діячів культури зверталися до питання хорового співу, зокрема дитячого. Серед них праці К. Виноградова, Г. Дмитрієвського, Д. Кабалевського, М. Леонтовича, С. Максимова, О. Огороднікова, В. Попова, К. Птиці, В. Соколова, Г. Струве, П. Чеснокова, Л. Шаміної та ін. Питання сучасної методики хорового співу в початковій школі розглядається Г. Стуловою, Л. Хлебниковою. Однак саме вокальні засади дитячого хорового співу вивчені недостатньо. Особливої уваги потребує дослідження факторів, що сприяють розвитку особливих рис вокального інтонування, що притаманні традиції дитячого хорового виконавства.

Мета статті – обґрунтувати та проаналізувати вокальні засади дитячого хорового виконавства.

Виклад основного матеріалу. Дитячі хори займають особливе місце в галузі дитячої хорової культури. Хоровий спів – найдоступніший для дітей

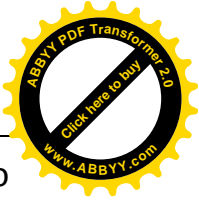
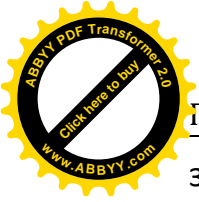

вид музичної діяльності. Результати аналізу науково-педагогічних та методико-практичних досліджень доводять, що дитячій хоровій практиці властиві різноманітні форми виконавства, зумовлені комплексом виконавських завдань, співацьким складом, репертуаром та характером співацького звучання. Узагальнення цих досліджень дозволяє дати таку класифікацію форм дитячих хорових колективів:

- хори професійні (дитячі хори оперних і музично-драматичних театрів) та самодіяльні (шкільні, позашкільні – хори в Домах культури);
- хори академічні (хорові капели) та народні, які відрізняються манерою звукоутворення; ансамблі пісні і танцю, що поєднують різні виконавські напрями;
- навчальні хори (хори музичних шкіл, хорові студії, хорові капели хлопчиків, хорові школи);
- вокальні ансамблі або хори малої форми, які відрізняються мінімальним складом виконавців [4].

Вокальна робота в дитячому хорі є найскладнішим моментом функціонування останнього. Аналіз праць провідних музикантів-педагогів В. Попова, В. Соколовой, Г. Струве, які присвятили свою діяльність роботі з дитячими хоровими колективами, говорить про те, що голоси дитячого хору приблизно відповідають голосам жіночого хору. Однак специфічність дитячого голосового апарату, а саме тонкі та короткі голосові зв'язки, малий об'єм легень, постійні психофізіологічні зміни організму, фальцетність звучання головного регістру відрізняє дитячі голоси від дорослих. Голоси дітей обмежені в діапазоні, звучать ніжно, не мають великої сили та тембральної насиченості. Отже, основними відмінностями дитячого хору від жіночого є менший обсяг голосового діапазону та яскраво виражений світлий і дзвінкий характер звучання. Як свідчить аналіз літератури з питань дитячої вокально-хорової освіти та виховання [2; 3; 5], у дитячих хорах співають діти дошкільного, молодшого шкільного, середнього шкільного та старшого шкільного віку. В ряді праць, присвячених проблемам розвитку та особливостям дитячого голосу, зустрічається детальна характеристика різних вікових груп та, відповідно до цього, виділяються етапи становлення голосу дитини, а саме домутаційний (5–10 років), мутаційний (11–14 років), післямутаційний (15–16 років).

Таким чином, дитячі голоси умовно поділяються на три вікові групи: молодшу, середню та старшу. Кожна вікова група відрізняється характером

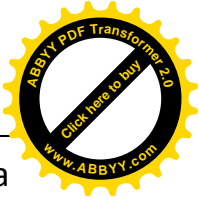
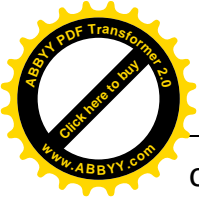
звучання, який залежить від фізіологічних можливостей голосового апарату та об'єму звукового діапазону. В молодшій групі діапазон голосів приблизно однаковий від «до» першої октави до «до», «ре» другої октави, тому й немає чіткого розподілу на хорові партії. В середній та старшій віковій групі голоси дітей розподіляються на високі (сопрано або дискант) та низькі (альт). Однак сопрано середньої вікової групи мають менший діапазон голосу, меншу силу звучання та тембральну забарвленість ніж сопрано старшого хору. Відповідно й альти в середній віковій групі не мають повноцінного грудного регістру та менш потужні за силою звучання. Так, діапазон сопранової партії в середній віковій групі становить від «до», «ре» першої октави до «фа», рідко «соль» другої октави, а діапазон альтової групи від «ля» малої октави до «ре», «мі бемоль» другої октави. Діапазони хорових партій старшого хору збільшуються на півтора, два тони і складають відповідно: сопрано від «до» першої до «соль», «ля» другої октави, альти від «соль», «ля» малої октави до «ре», «мі бемоль» другої октави. Якщо в альтовій групі співають юнаки, то діапазон їх партії приблизно буде від «до» малої октави до «ре» першої октави, що значно розширює нижню межу діапазону хору в цілому.

На основі узагальнення досліджень Д. Огороднова, О. Равінова, Г. Струве, Г. Стулової можна виділити форми та принципи організації шкільних хорів, визначити завдання та методи вокальної роботи в кожній віковій групі.

Головним завданням молодшого хору (1–4 класи), який характеризується обмеженим голосовим діапазоном, є вироблення унісонного звучання хору, засвоєння диригентських жестів та реакції на них (увага, дихання, зняття, фермата, піано, форте, крещендо, димінуендо тощо). Важливим чинником розвитку вокально-хорових навичок на цьому етапі є використання різних методів роботи: зміна тональності, спів по знаках руки (релятив), розучування по слуху, з голосу.

Провідні педагоги-музиканти виділяють такі основні принципи роботи в молодшому хорі: доступність співацького матеріалу, стрімкість, емоційність уроку, врахування вікових особливостей, творчу активність, різноманітність видів діяльності.

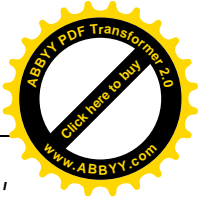
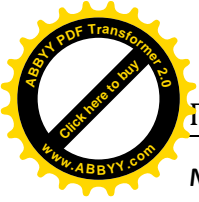
Середній хор, що об'єднує учнів 5–7 класів, вважається найважливішою ланкою в усій хоровій роботі у школі. Основне завдання середнього хору розвиток двоголосного співу в різноманітних поєднаннях,

опанування навичок співу простих триголосних творів – гармонічних та найпростіших поліфонічних (наприклад, 3-голосні канони). В цій хоровій групі основним завданням керівника стає виявлення тембрових особливостей кожної окремої хорової партії. З цією метою ефективно вводити заняття по партіях.

Старший хор (8–11 класи) може бути однорідним, якщо в ньому співають дівчата та хлопчики до мутації, і мішаним, в якому беруть участь дівчата та хлопці після мутації. Основне завдання, яке стоїть перед керівником старшого шкільного хору, – виховання в школярів бажання та можливості стати активними пропагандистами хорового музичного мистецтва у своїй школі та за її межами.

Методи вокально-хорової роботи в дитячому колективі цілком спираються на відповідні методи професійного навчання співу, які в застосуванні до дітей набувають особливої специфіки. Особливу увагу в процесі такої роботи треба звертати на якість дитячого звуку. Краса дитячого співу, його принадність здебільшого залежать від того, яким звуком співають діти. Якість, до якої прагне керівник хорового колективу, — це так зване «головне звучання», що надає співу дзвінкості і світлості та прикритий звук. Спів «відкритим», «білим» звуком досить часто є результатом застосування чисто мовних голосних, висунення на перший план слова, відсутності вирівняного, єдиного потоку співацьких голосних. Спроба штучного «наближення» голосних, тобто формування їх тільки в передній частині порожнини рота, без включення в роботу порожнини глотки, також дає в результаті не тільки антихудожній «відкритий», але до того ж і затиснутий звук. «Відкритий» звук надзвичайно бідний тембрально, позиційно низький, не гнучкий, часто межує з криком, особливо у верхній частині діапазону. Нюанс *piano* при співі «відкритим» звуком надзвичайно утруднений і, як правило, знімається з дихання. Форсування часто є наслідком співу відкритим звуком, але і при співові прикритим звуком теж може з'явитися форсування внаслідок прагнення додати голосу невластиву йому силу. В результаті дихальна атака звуку поступово переходить у м'язову, потім з'являється гойдання й неточна інтонація. Нерідко форсування викликає тверда, різка м'язова атака. Тоді дієвим засобом для його зняття є переведення хорового колективу на м'яку або навіть придихову атаку. Сила звуку повинна бути максимум *mf*. Цей прийом і спів із закритим ротом знімуть форсування, повернуть голоси на правильний шлях. Також для усунення цього недоліку

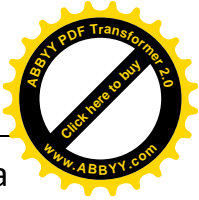
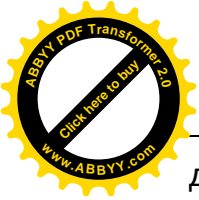

можна застосовувати прийом співу із закритим ротом і на голосні «о» і «у», які за своєю природою звучать прикрито, а також за допомогою вправ на вироблення високої позиції звуку. Боротьба з крикливістю в дитячому співі є також необхідним і важливим завданням у вокальному вихованні дітей, а також питанням охорони дитячого голосу.

Одним з найважливіших співацьких навичок у дитячому хорі є вироблення співучого, протяжного звуку. Вміння тягнути голосні звуки так, щоб один звук переходив в інший, не припинявся, поки не почнеться наступний звук – складне завдання у вокально-хоровій роботі. Спів кантилена потребує організації правильного співочого дихання, володіння ним та його регулювання. Вміння взяти дихання перед початком фрази, удержати його і рівномірно витратити – в цьому полягає основа звучного, красивого, плавного співу. Нерідко діти беруть дихання шумно, іноді судорожно, поривчасто, піднімаючи плечі. Деякі учні беруть дихання і тут же роблять видих ще до того, як починають співати, або ж на кінець першого звуку. Для вироблення правильного дихання у вокально-хоровій роботі корисно застосовувати таку вправу: взяти спокійно дихання так, немовби понюхавши квітку, і, утримуючи його, рахувати на одному диханні уголос до п'яти. Повторюючи вправу, можна поступово збільшити лік до 8–10. Це просте завдання допоможе виробити навик утримувати дихання, не робити видих відразу.

Необхідно зазначити, що дитяча хорова музика, особлива сучасна, має досить цікаві мелодичні та гармонічні особливості. І у зв'язку з цим виникають певні вимоги щодо вокально-хорової роботи з хористами. Так, співаючи в унісон, діти знайомляться з основами хорового сольфеджіо, яке допоможе справитися зі складними хоровими творами. Виходячи із загальних характеристик сучасної дитячої хорової музики, основну увагу потрібно приділити вихованню в дітей гострого ладового відчуття, давати їм змогу орієнтуватися в різних ладових умовах, звертаючи увагу на їх виражальні можливості. Це сприяє формуванню в дітей стійкого ладогармонічного мислення. Для виховання ритмічного відчуття дітям потрібно прищеплювати вміння бачити логіку ритмічного розвитку, знайомити з ритмічними моделями, які виходять за межі звичайного: синкопи, тріолі, поліритміка, акценти та інші ритмічні фігури.

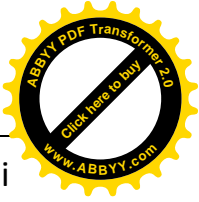
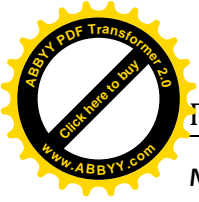
В сучасній дитячій хоровій музиці спостерігаються певні нові тенденції музичної мови. Одним з її елементів є стрибок, суть якого

донедавна полягала в порушенні плавності голосоведіння. Після стрибка розвиток мелодичної лінії проходив у протилежному напрямі, він ніби заповнювався в результаті плавного руху, сприймався рельєфно і нерідко був пов'язаний із кульмінаційною точкою розвитку мелодії, що значно полегшувало його виконання. Поступово роль стрибків змінювалася, все частіше зустрічаються цікаві, але інтонаційно складні побудови кількох однонаправлених широких інтервалів або поєднання стрибка з наступним розвитком мелодії у тому ж напрямі. Така побудова мелодії вимагає від дітей уміння вільно і плавно переходити від одного регістру співочого голосу в інший, а отже — міняти в процесі співу механізм голосоутворення. В недосвідчених співаків це викликає певні труднощі і відображається на якості звучання – з'являється нерівність звуків як за силою звучання, так і за забарвленням. Найбільш складним моментом у цій роботі є досягнення повноцінного легато. Дітям у цьому випадку можуть допомогти вправи, в яких то один, то інший звук інтервалу стає опорним і припадає на сильну долю такту. Можна відпрацювати варіант, де верхній звук виконується на більш тихому нюансі ніж нижній.

Серед певних труднощів у роботі співаків над мелодичним строем хорового твору треба відзначити спів інтервалу чиста кварта (Ч4) та виконання хроматичних послідовностей. Інтонування чистих кварт викликає деяку складність: хоча інтервал відноситься до групи чистих і його виконання вважається більш легким та зручним, для того, щоб діти були готові до виконання кількох квартових ходів поспіль, бажано попередньо виконувати вправи з використанням кварт. Спеціальна підготовка потрібна і для виконання розгорнутих хроматичних послідовностей. Відпрацьовуючи різні вокально-хорові вправи, хроматичні гами в одноголосому викладі чи в октавному унісоні, діти набувають досвіду роботи над мелодичним строем.

Виконання мелодії на багаторазовому повторі будь-якого мелодичного звороту також викликає певні труднощі. Такий повтор (остинатний рух) призведе до зниження уваги. У співаків з'являється інертність у виконанні і це відразу ж відбивається на інтонації. При виконанні мелодичної лінії, побудованої на повторенні остинатної поспівки, діти втомлюються. Їм потрібно проконтролювати слухом чистоту звучання кожного звуку, не допустити детонації. Працюючи окремо з кожною хоровою партією над вивченням мелодії такого типу, потрібно звернути увагу на основні точки в

мелодичному розвитку, які необхідно контролювати слухом. При виконанні творів з остинатним рухом у швидких темпах слід звернути увагу на дихання, рівність звучання. Окремим співакам дозволяється пропускати деякі фігурації, щоб непомітно вливатися в загальний спів. При розучуванні остинатних фігур необхідно звертати увагу на рівність звучання всіх звуків, незалежно від регістрового положення і зберегти акценти початкових звуків у всіх мелодичних фігураціях.

Висновки. Отже, за допомогою продуманої системи вправ керівник дитячого хорового колективу зможе навчити дітей відчувати красу хорового звучання, використовуючи різноманітні методи і прийоми, що сприяють вдосконаленню вокально-хорової роботи з дітьми певних вікових груп. Реалізація означених методичних прийомів сприятиме чіткій і методично обґрунтованій організації змісту практичної роботи, спрямованої на вдосконалення вокальної техніки та залучення дітей до активного творчого процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбенко С. Українська дитяча хорова література / С. Горбенко. – К. : НПУ, 2004. – Ч. 2. – 270 с.
2. Самарин В. Хороведение и хоровая аранжировка / В. Самарин. – М. : Академия, 2002. – 352 с.
3. Соколов В. Работа с хором / В. Соколов. – М. : Музыка, 1983. – 190 с.
4. Стулова Г. Теория и практика работы с детским хором / Г. Стулова. – Изд-во Владос-Пресс, 2002. – 176 с.
5. Струве Г. Школьный хор: Книга для учителя / Г. Струве. – М. : Просвещение, 1981. – 190 с.
6. Хлебникова Л. Методика хорового співу у початковій школі / Л. Хлебникова. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – 216 с.

РЕЗЮМЕ

В. В. Григорьева. Вокальные основы детского хорового исполнительства.

В статье проанализированы особенности вокально-хоровой работы и обоснованы методические приёмы, влияющие на её усовершенствование в условиях детского хорового коллектива. Раскрыты тенденции музыкального языка современной детской хоровой музыки и трудности в работе певцов над мелодическим и гармоническим строем хоровой партитуры.

Ключевые слова: детский хор, школьники, вокально-хоровая работа, певческие навыки, голосообразование, регистр певческого голоса, диапазон, мутация, руководитель школьного хора, интонирование, хоровое сольфеджио.

SUMMARY

V. Grigoryeva. Vocal principles of child's choral performance.

In the article analysed vocally choral works and grounded methodical receptions which are instrumental in its perfection in the conditions of child's choral collective. Certainly there are certain tendencies of musical language of modern child's choral music and difficulties in process singers above the melodious and harmonic line-up of choral work.

Key words: child's choir, schoolboys, vocally choral work, skills of singer, phonations, register of singing voice, range, mutation, leader of school choir, intonation, choral sol-fa.